״זמרא מנלן דאסור״

אליה חיון

הרעיון למאמר זה נולד בצום עשרה בטבת תשע״א. בעודנו יושבים בבית המדרש, עלתה השאלה האם מותר לשמוע שירים בעשרה בטבת. לכולם היה נראה בבירור שמותר. כאשר ניגשתי לפתוח מעט ספרים ראיתי שעניין זה אינו פשוט כל-כך. אז עלה בלבי הרעיון לברר קצת מענייני האיסור בשאר ימות השנה, ובפרט בימי אבל חורבן מקדשנו שיבנה במהרה בימינו, וה׳ יסייענו.

ישנן שתי גמרות עיקריות שעוסקות בעניינו, במסכת גיטין (ז.) ובמסכת סוטה (מח.). נשתדל לראות ולברר את שיטות רבותינו הראשונים על סוגיה זו ולגעת בפסק באופן כללי.

נפתח בגמרא במסכת גיטין (ז.):

> שלחו ליה למר עוקבא: זמרא מנא לן דאסירי? שרטט וכתב להו (הושע ט, א): ״אל תשמח ישראל אל גיל בעמים[1]״. ולישלח להו מהכא (ישעיהו כד, ט): ״בשיר לא ישתו יין יֵמַר שֵׂכָר לשותיו״! אי מההוא הוה אמינא הני מילי זימרא דמנא [פירוש, שהוא דבר הלמד מעניינו, שכן לפני כן, בפסוק ח, כתוב: ״שבת משוש תופים, חדל שאון עליזים, שבת משוש כנור״], אבל דפומא שרי, קמ״ל.

מהי דרגת האיסור?

צריך לברר מהי דרגת איסור זה. ישנה אפשרות לומר שהוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא; או אולי מדברי קבלה, שהרי אין מפורש בפסוק שזה איסור; ואולי אף תוקף של דאורייתא.

---

1 בפסוק נאמר ״כעמים״. ואולי שינה בכוונה מלשון הפסוק וכתב ״בעמים״, לרמז על תקופת הגלות, כשעם ישראל מפוזר בין העמים.

נאמר במשנה במסכת סוטה (ט, יא): "משבטלה סנהדרין - בטל השיר מבית המשתאות, שנאמר: 'בשיר לא ישתו יין'. בתוס' יו"ט שם ביאר מדוע המשנה שם מביאה את הפסוק "בשיר לא ישתו יין" ולא את הפסוק שהגמ' שם (מח.) הביאה "זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם" (איכה ה, יד). זאת מכיוון שמהפסוק שהגמ' מביאה אין נראה איסור ממש, אלא כתופעה בעלמא שתיגרם מעצב על חורבן ביהמ"ק, אבל מהפסוק "בשיר לא ישתו יין" ישנו מובן של איסור. ויש להקשות על דבריו, שהרי גם בפסוק זה - "בשיר לא ישתו יין" - אפשר להבין שאין כוונתו איסור אלא כמעשה טבעי של צער שייגרם מהחורבן. וכן נראה ממשמעות המפרשים על פסוק זה (רד"ק ומצודות), שכוונתו לתאר מה שיקרה אחר החורבן, שמרוב הצער והצרות לא יוכלו לשתות יין, או שהשכר יהיה מר לשותים מכיוון שישתו אותו רק להפיג את האבל והצער, כעניין שנאמר: "תנו שֵׁכר לְאובד ויין למרי נפש" (משלי לא, ו)[2], וא"כ מה העדיפות לפסוק זה מהפסוק המובא בגמ'? וצ"ע.

אפשר לומר, שאולי זו המחלוקת בין מפרשי התנ"ך לבין התוס' יו"ט בהסבר המשנה "מנא לן דאסור", שהתוס' יו"ט מבין שהגמ' מחפשת מקור לאיסור, והוא מבין מהפס' שאכן משמעות פסוק זה הוא איסור, ולפי זה תוקף האיסור הוא דברי קבלה. ולעומתם מפרשי התנ"ך - הרד"ק והמצודות - שמבינים שאין כלל משמעות איסור מהפסוקים, אלא תיאור מצב שלאחר החורבן, לכן תוקף האיסור הוא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.

אך ישנה גם משמעות שאיסור זה הוא מדאורייתא. אפשר להבין כיוון זה מדברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש ב דף כז סע"ב), שכתב שכל מה שכתוב בנביאים דרך ציווי, כגון שמזהירים על עשה או מתרים על לא תעשה - דבר תורה הוא, שהרי אמרו בגמ' (שבת קד.) שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, מכאן שהנאמר בדברי הנביא דבר תורה הוא - או שהוא פירוש למצוות של תורה, או שהוא בידם הלכה למשה מסיני. כמו שאמרו במסכת תענית (יז:): "עד דאתא יחזקאל מאן אמרה? אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכא אקרא", ולכן יש חיוב מיתה על פרועי ראש. דוגמא נוספת לכך מספר היראים (סימן תיב), שכתב שמצוות עונג שבת שלמדו מהכתוב בספר ישעיה (נח, יג) "וקראת לשבת עונג" הלכתא גמירי לה ואתא ישעיה ואסמכה אקרא (עיין בספר טהרת הבית דיני הרחקות סימן כט). אפשר להציע דעה זו כדעה בפני עצמה, אך אולי יש לומר שזו היא שיטת

---

2 וכן מובא במסכת עירובין (סה.): "א"ר חנין לא נברא יין אלא לנחם אבלים... שנאמר (משלי לא, ו) 'תנו שכר לאובד ויין למרי נפש'".

התוס׳ יו״ט שנוקט שיש משמעות של איסור בפסוק. ואכן דרך זו יותר מתיישבת לשונית, שהרי מפשט משמעות הגמ׳ ששואלת ׳מנ״ל דאסור׳ - משמע שהגמ׳ מחפשת מקור לאיסור.

טעם איסור זמרה

צריך לברר מהו טעם איסור שמיעת קול זמרה, שהרי הגמ׳ לא התייחסה כלל לטעם האיסור. במחשבה עולים כמה כיוונים: אולי יסוד האיסור הוא מחמת הגלות וחורבן בית המקדש, לכן נאסרה הזמרה; או שמא מטעם אחר. אם נאמר שהטעם הוא הגלות ואבלות החורבן, יֵראה להבין זאת מהקשר הפסוק בלבד. שיכולתי להבין שאיסור זה נובע מאיסור כללי מעין מה שכתוב במסכת ברכות (לא.) ״אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה״[3]. וכן נראה היה לי לדייק מדברי הרי״ף (ברכות כא: בדפי הרי״ף) שהביא סוגיה זו (איסור זמרה) בסמוך לגמרא הנ״ל. ושמא יש ללמוד מסמיכות זאת שאיסור זמרה אינו מטעם החורבן.

נחלקו הראשונים בטעם איסור שחוק פה. המאירי, ספר האשכול (אלבק) והטור סוברים שטעם האיסור הוא האבלות על חורבן בית המקדש. לעומתם, תלמידי רבנו יונה והרא״ה סוברים שטעם איסור זה אינו מטעם החורבן, אלא מטעמים אחרים (כמבואר בהרחבה כאן בהערה[4]).

---

3 ״אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר (תהלים קכו, ב): ׳אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה׳, אימתי - בזמן ש״יאמרו בגוים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה״״.

4 **בבירור טעם איסור שחוק פה, והנפקא־מינה בין הפירושים:**

נקדים, כי איסור זה הוא מדרבנן בלבד, וכן ראיתי בספר האשכול (אלבק, הלכות תפילה דף יד.): ״וכתב גאון ז״ל: ואסורי דאמור רבנן דלאו דאוריתא, כגון למלאות שחוק פיו בעולם הזה, ולשמש מיטתו בשני רעבון, ולישן ביום יותר משנת הסוס, וכל כיוצא בהן - אין עליהן לא מלקות ולא נדוי, אלא קורין אותו עובר על תקנת חכמים״.

תלמידי רבנו יונה בפירושם למסכת ברכות (כא. בדפי הרי״ף) כותבים בשם יש אומרים שאיסור שחוק פה הוא מטעם החורבן, אבל הם אינם מקבלים הסבר זה, ומקשים שלדברי הי״א לא היה אמור להיכתב בגמ׳ ״בעולם הזה״ אלא נוסח אחר, כמו ״משחרב בית המקדש אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה״, ומזה שלא כתוב כך - יש ללמוד שאין הדבר תלוי בחורבן, אלא אפי׳ בזמן בית המקדש אמר שאסור למלאות שחוק פיו בעולם הזה בשום עניין, שהשמחה מרגילה את האדם שישכח את המצוות... וזו לשונם:

> ומאי דאמרינן אימתי ימלא שחוק פינו ולשוננו רינה בזמן שיאמרו בגויים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה - לא מפני המקדש בלבד אומר, אלא הכי קאמר: אימתי ימלא שחוק פינו ותהיה השמחה מותרת? מזמן שיעשה עימנו ניסים וישיעינו, ואז באותו הזמן נשמח כדי לגלות נפלאותיו וגבורותיו ויאמרו הגוים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה ויראו בשמחתינו ויבושו, ושמחה כזו שהוא שמחת הבורא הוא מצוה גדולה משום פרסומי ניסא.

וכן ראיתי במהר״ל (נצח ישראל פרק כג), שכותב במפורש שאיסור מילוי שחוק אינו מצד החורבן. שהרי אמרו ״אסור שימלא שחוק פיו בעולם הזה״, ודבר זה משמע שאף בשעת בניין הבית אסור עד שיהיה העולם בשלמות ולא בחסרון. המהר״ל נותן הסבר עמוק לאיסור, שמה שאדם ממלא שחוק פיו, הוא בשביל השלמות שהוא בפועל הגמור, ולא כשמחה שהיא בלב, כמו שכתוב ״נתתה שמחה בליבי״ (תהלים ד, ח). אבל השחוק הוא (כשהאדם) בפועל, לכן אסרו, כי דבר זה אינו ראוי לעוה״ז כלל, כי המדרגה הזאת אינה בעולם הזה, שאז האדם אינו בשלמות ובפועל, רק לעתיד, ואז נאמר ״אז ימלא שחוק פינו...״. שלעתיד הגדיל עם אלה מה שלא היה האדם בפועל השלמות (וכל עוד שאדם בעל גוף בעוה״ז אין הוא נבדל במעלתו אלא הוא חומרי וגשמי, וממילא אין הוא בפועל הגמור. גם משה רבנו אף שהיה בגוף דיבר עם השכינה, מ״מ לא היה במחיצה עליונית לגמרי, ואין אדם מגיע לדבר זה רק כאשר נלקח מן העוה״ז).

אך ראינו טעם אחר המובא בראשונים (האשכול, טור, רא״ה, מאירי). מדבריהם רואים שאיסור זה נובע בעיקרו מחורבן בית המקדש.

כך מובן מספר האשכול (ברכות השחר ד:): ״ומכי חריב בית המקדש אין שחוק לפניו, לפיכך אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה״.

וכך נראה מהטור (או״ח תקס, ה), שכותב ״ואסור לאדם שימלא שחוק פיו **בזמן הזה**, שנאמר ״אז ימלא שחוק פינו״. מבואר מדברי הטור דס״ל דהא דאמרינן בגמ׳ בברכות אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה״ז - היינו לאחר חורבן ביהמ״ק, דמשום האבלות על החורבן אסור שימלא פיו בשחוק, אבל אה״נ כשביהמ״ק קיים, והאבלות איננה - נראה לדייק שמותר. וישנן שתי אפשרויות להבין שינוי הטור בלשון הגמ׳: או שהוא גורס בגמרא ״בזמן הזה״ ולא ״בעולם הזה״ וכך הוא נמלט משאלת תלמידי רבנו יונה, ומדובר בגמ׳ עכשיו, כשביהמ״ק חרב, ולא בעולם הזה. או שהוא בא לפרש את לשון הגמ׳ שאמרה ״בעולם הזה״ שכוונתה - בזמן הזה. ובאמת כך ביאר הב״י שם (בד״ה ואסור לאדם וכו׳) את דברי הטור, דס״ל דהא דאמרינן בגמ׳ ״בעולם הזה״ היינו בזמן הזה. וכן פירש ג״כ הרמב״ן (בחידושיו), דהאי איסורא דלא ימלא אדם שחוק פיו - היינו דווקא בזמן הזה אחר החורבן.

גם המאירי נכנס לסיעה זו, בחידושיו לברכות ריש פרק אין עומדין (ל:), שכתב שם וז״ל: ״ומ״מ אחר החורבן צריך שלא להרבות בשמחה אף לדבר מצווה, שאמרו אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה״ז, ר״ל עד שיבוא זמן המשיח, רמז לדבר ׳אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי׳״, ע״כ. הרי מבואר מהמאירי דס״ל שהטעם דאסור לאדם שימלא שחוק פיו הוא משום החורבן, וכדעת הטור וסיעתו (ובאמת לפי ביאורם זה דאיסור השחוק הוא זכר לחורבן, יוצא איפוא דאפילו בשמחה של מצווה גם אסור משום האי טעמא. והן אמת שכן הוא מתפרש ג״כ מדברי המאירי הנ״ל, שכתב כן להדיא, דאחר החורבן אסור להרבות בשמחה ואף של מצווה).

סיכום שיטות הראשונים בטעם האיסור, והנפקא-מינה שביניהם

מאירי, אשכול, טור: (״בעוה״ז״ = בזמן הזה), טעם האיסור משום אבלות על חורבן ביהמ״ק, לפי זה הפסוק בתהלים ״אז ימלא שחוק פינו״ - מלמד שהאיסור יתבטל כשייבנה ביהמ״ק. איסור זה חל גם על שמחה של מצווה.

תלמידי רבנו יונה, רא״ה: האיסור חל גם בזמן שביהמ״ק קיים (וכן מדויק מלשון של ר׳ יוחנן - ״בעוה״ז״, ולא ״משחרב ביהמ״ק״). ע״פ דרך זו צריך לומר שהאיסור בא מחשש ששמחה יתירה תביא את האדם לידי רדיפה אחר תענוגות העולם וזלזול במצוות. לפי הסבר זה הפסוק בתהילים מלמד שבזמן הגאולה העתידה, כשהקב״ה יעשה לנו ניסים - ישמש הצחוק לפרסום ניסא, שע״י הצחוק תהיה ניכרת שמחתנו הגדולה בישועת ה׳ לפני האומות, וזה יגרום לומר הגדיל ה׳ לעשות עם אלה, שצחוק כזה שאינו להנאת עצמנו כלל, לא רק שאינו גורם לזלזול במצוות, אלא הוא מצווה בפני עצמו.

ומוסיף עוד הרא״ה (ברכות ר״פ ה), שבזמן בית המקדש לא יהיה יצר הרע. ונראה שבשמחה של מצווה יתיר, כי אין חשש שיזלזל במצווה כשהוא עוסק בה.

אם כן, על פי דיוקנו ברי״ף, שהסמיך את המימרות של איסור שחוק פה ואיסור זמרא, נוכל לומר שלפי שיטת תלמידי רבנו יונה כשם שאיסור שחוק פה אינו מטעם החורבן, כך גם איסור זמרא אינו מטעם החורבן.

אך אליבא דאמת דבר זה אינו מוכרח כלל, שמצינו ראשון אחר (הרא״ה על ברכות שם), שסובר שכל איסור ועניינו, היינו שאיסור שחוק פה נאסר מחשש יצר הרע, ואיסור זימרה נאסר משום חורבן ביהמ״ק. גם הוא מסמיך אותם, וכידוע, הרא״ה הוא פרשן על הרי״ף, וטעם הסמיכות הוא - ששניהם יתבטלו בבניין בית המקדש[5]. נמצא, איפוא, שדיוקנו ברי״ף אינו מוכרח, שאולי כך היא גם דעת הרי״ף. אמנם הוא לא כותב במפורש טעם לאיסור מילוי שחוק כרא״ה שכתב מפורש ״פי׳ משום חששא דיצר הרע״, אולם כן נראה מדבריו, שמעתיק את הגמ׳, כולל הפסוק שהיא מביאה ״אז יאמרו בגויים...״. אך זו השערה בעלמא, שאולי פירושו למילוי שחוק והבנת הפסוק שונה ולא כרא״ה, וא״כ נצטרך להבין את הקשר בין שני האיסורים שהרי״ף הסמיך.

ולסיכום: אין הכרח ברי״ף לומר כשם שאיסור שחוק פה אינו מטעם החורבן (לשיטת תלמידי רבנו יונה וסיעתם) כך גם איסור זמרא אינו מטעם החורבן.

בכל אופן נראה לי להוכיח באופן אחר שאיסור זמרה אינו בהכרח קשור לחורבן בית המקדש:

המשנה במסכת סוטה (מח.) אומרת:

> משבטלה סנהדרין - בטל השיר מבית המשתאות, שנאמר: ״בשיר לא ישתו יין״ וגו׳[6] (ישעיהו כד, ט).

והנפקא־מינה תהיה מתי ההיתר יחזור:

הטור וסיעתו: איסור מילוי שחוק פה הוא משום חורבן ביהמ״ק, וממילא מובן שההיתר יחזור בבניין ביהמ״ק.

תלמידי רבנו יונה: איסור מילוי שחוק פה הוא מחשש שכחת המצוות, וממילא מובן שההיתר יחזור בזמן הגאולה, גם לפני בניית ביהמ״ק.

5 והוא כותב דבר נפלא עד למאוד: ״אז ימלא שחוק פינו... כשיבנה ביהמ״ק במהרה בימינו, דתו ליכא חששא דיצר הרע, כדכתיב (ישעיהו יא, ט) ׳כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים׳״.

6 מיד עולה השאלה, שהרי ראינו לעיל שפסוק זה הובא במסכת גיטין (ז.) כמקור לאיסור זמרה בכלי, ובאן מובא כמקור ל׳משבטלה סנהדרין בטלו שירים מבתי המשתאות׳! אך נראה שאינה קושיה, מכיוון שפסוק זה אינו בא ללמד שמשבטלה סנהדרין בטל השיר, שישנו פסוק אחר שמלמד זאת - ״זקנים משער שבתו...״, כפי שכתוב בגמ׳, והפסוק ״בשיר לא ישתו יין״ מלמד רק על האיסור, כפי שכותב התוי״ט (הובא לעיל בתחילת המאמר).

ועליה אומרת הגמ׳:

> וממאי דמשבטלה סנהדרי כתיב? אמר רב הונא בריה דרב יהושע: דאמר קרא (איכה ה, יד) "זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם". אמר רב: אודנא דשמעא זמרא תעקר.

אפשר להבין שהאיסור המופיע בסוטה הוא אותו האיסור המובא בגיטין, רק שבסוטה כתוב מתי הוא החל[7], וכפי שאמרנו לעיל, שישנה אפשרות להבין בטעם האיסור בגיטין שהוא מטעם החורבן (ממשמעות הפסוקים). אך אם נסביר כך יקשה, שהרי ישנה גמרא מפורשת במסכת ע״ז (ח:):"ארבעים שנה עד לא חרב הבית - גלתה סנהדרין וישבה לה בחנות". רואים, אם כן, שאיסור זמרה עוד נהג מלפני החורבן, שהרי הסנהדרין גלתה ממקומה עוד לפני החורבן, וכמו שמשמע ממה שפירש בספר מרומי שדה (בסוטה), ש״משבטלה סנהדרין״ - היינו משעה שגלו ללשכת הגזית, שאז פסקו לדון דיני נפשות[8]. דבר זה ראיה למה שאמרנו לעיל, שנראה שאיסור זה אינו מתייחס בבירור לחורבן ביהמ״ק, אלא עוד לפני החורבן, כשגלתה הסנהדרין מלשכת הגזית!

וכדי לתרץ ננסה להציע פירוש אחר במשנה, בשונה מדברי מרומי שדה. והוא, ש״משבטלה סנהדרין״ אין הכוונה לגלות שלה מלשכת הגזית, אלא לביטולה הגמור. ונאמר שהיה זה בזמן החורבן, ועל כך אמרה המשנה שמשבטלה סנהדרין - בזמן החורבן - בטל השיר וכו׳, מטעם החורבן.

אך אי אפשר לומר שביטול הסנהדרין היה בזמן החורבן, שהרי הביטול היה אחרי עשר מסעות והמסע העשירי היה בטבריה[9], ובוודאי זה היה אחרי החורבן, שהרי מעשה יבנה וחכמיה היה ממש בשעת החורבן, וזה היה רק המסע השלישי. ועוד, הסבר זה במשנה אינו אפשרי, הרי ביטול הסנהדרין היה זמן רב מאוחר יותר, בזמן האמוראים, שהרי רבי - שסידר את המשנה - היה בבית שערים ובציפורי (כתובות קג:), והסנהדרין בטלה רק אחרי תקופת טבריה.

---

7 אמנם ישנה אפשרות אחרת, להבין שהגמ׳ בגיטין והגמ׳ בסוטה מדברות על שני טעמים שונים, ובסוטה האיסור מטעם שחוק. ולקמן נתייחס לזה.

8 "אמר רבי יצחק בר אבדימי: לומר שלא דנו דיני קנסות. דיני קנסות סלקא דעתך? אלא אימא: שלא דנו דיני נפשות" (שבת טו:).

9 ע״פ הגמ׳ במסכת ר״ה (לא.:): "וכנגדן גלתה סנהדרין׳ - מגמרא: מלשכת הגזית לחנות, ומחנות לירושלים, ומירושלים ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא לשפרעם, ומשפרעם לבית שערים, ומבית שערים לצפורי, ומצפורי לטבריא".

יוצא ע״פ זה, שאי אפשר כלל לפרש איסור זמרה בגיטין מחמת החורבן. וקשה, שהרי ממשמעות הפסוקים שהגמ׳ מביאה מובן שטעם האיסור קשור לחורבן, ולפי מה שהוכחנו מהמשנה בסוטה אין זה קשור כלל לזמן החורבן!

אמנם כפי שראינו לעיל, המרומי שדה לא קיבל חילוק דחוי זה שהעליתי, ופירש שביטול הסנהדרין היינו הגלות הראשונה של הסנהדרין מלשכת הגזית. וחוזרת הקושיה - אם כן כיצד מתקשר ״משבטלה הסנהדרין״ - דהיינו גלותה - עם חורבן הבית? ושמא יש לומר, שמבחינה מנטאלית החורבן החל עכשיו, כשגלתה הסנהדרין מלשכת הגזית, ארבעים שנה קודם החורבן, ואירוע זה מהווה סמל לסילוק השכינה ולתחילת תהליך החורבן[10].

אבל גם פירוש זה אינו מובן דיו, מפני שפירושו של המרומי שדה על המשנה בפני עצמו קשה, שהרי טעם האיסור מופיע בירושלמי במפורש (סוטה פרק ט הי״ב):

> אמר רב חסדא: בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהן ולא היו אומרים דברי נבלה בשיר, אבל עכשיו שאין אימת סנהדרין עליהן - הן אומרים דברי נבלה בשיר[11].

ולפי פירוש המרומי שדה לא מובן איסור המשנה לפי טעם זה, שרק אם נאמר שבטלה הסנהדרין לגמרי אין יותר אימת הסנהדרין עליהן, אך בזה שהסנהדרין גלתה רק מלשכת הגזית - אמנם הופקע ממנה הרשות לדון דיני נפשות, אבל הכוח לכוף ולתת אימה מסתבר שהיה עדיין, שהרי מפורש בגמ׳ שדיני קנסות לא בטלו. ויש ליישב את דברי המרומי שדה עם הירושלמי, שגלות הסנהדרין מלשכת הגזית רופפה את חוזק הסנהדרין ותוקפם.

אולי י״ל בדרך אחרת, שזו מחלוקת בבלי וירושלמי, שהרי כפי מה שראינו, בבבלי מובאים פסוקים המדברים בנושא החורבן, ומשמע שרומזת הגמ׳ - אם כי לא בפירוש - שטעם האיסור הוא חורבן ביהמ״ק. וגם בסוטה יהיה הטעם כפי שהזכרנו לעיל, שגלות הסנהדרין סימנה את תחילת החורבן. אולם בירושלמי, בשונה מהבבלי, ישנו טעם מפורש, והוא, כפי שראינו, שאין כוח אכיפה לטהרת השירים

---

10 וכמו שמצינו: ש״ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין, ולא היה לשון של זהורית מלבין, ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו: היכל, היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב, וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו (זכריה יא, א) ׳פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך׳״. (יומא לט:).

11 מעין דברי הירושלמי כתב המאירי, שלאחר שבטלה הסנהדרין יש לחשוש לכך שכל השירים שאין בהם שבח להקב״ה גורמים להפקר ושעמום.

(ובאמת בירושלמי אין מופיעה המימרא של "זמרא מנ"ל דאסור"). וכנראה שביטול הסנהדרין היה בעקבות החורבן, וביטולה גרם לירידה בטהרת השירים, אבל אין טעם האיסור מחמת האבל.

גדר אחר מתבאר ממה שכתב המאירי (גיטין ז.) בזו הלשון:

> כל מיני זמר העשויים לשמחת הוללות ושלא לכוון בהם לשבח הבורא יתברך או לצד מצווה, אלא דרך קלות ראש ותענוג במיני מאכל ומשתה - אסור לשומעו ולהשתעשע בו, בין שנעשה הזמר בכלי שיר, בין בשירה בעל פה. וכל שכן במקום שנשים מצויות שם והדבר בא לידי הרגל עבירה. ומכל מקום כל שיש בו שבח ותהילה להשי"ת, כגון פיוטים ומזמורים, מותר אפילו בבית חתנים ומשתאות, שכל שאין בו פריצות מותר, ואין לו לדיין באלו אלא מה שעיניו רואות לפי מקומם ושעתם. ואף המקראות מלמדים שלא נאסר אלא כשעושים דרך פריצות, והוא שאמר "אל תשמח ישראל אל גיל כעמים", כלומר כמנהג העמים, וכן "בשיר לא ישתו יין", שכל אלו דרך פריצות וקלות ראש הם, וכן נראה בהדיא בסוטה (מח.).

רואים מפורש שעיקר טעם האיסור למאירי **משום שיש בזה פריצות והוללות**, וכשאין מקום לחשש זה, אע"פ שאין סנהדרין בלשכת הגזית - מותר! ולכאורה קשה, דהא בירושלמי הנ"ל מבואר הטעם שמשום שאין אימת סנהדרין עליהם גזרו על כך, מפני שהיו באים לידי ניבול פה, ואף המאירי עצמו הביא בסוטה דברי הירושלמי! וכן הקשה בשו"ת יחוה דעת (א, מה). וצריך עיון.

לכאורה, תהיה מכל הדברים הנ"ל נפק"מ בין הבבלי והירושלמי בשאלה מתי יחזור ההיתר של זמרה:

ע"פ הבבלי - יוצא שרק כאשר ייבנה ביהמ"ק יחזור ההיתר.

ע"פ הירושלמי - היתר זמרה יחזור מיידית כאשר תחודש הסנהדרין [וצריך לציין שהעיקר בזה הוא תוקפה של הסנהדרין ולא הרשמיות ההלכתית, היינו שצריך שיהיה לסנהדרין תוקף מחייב ואמצעי אכיפה, ועד אז לא תועיל להחזרת ההיתר ע"פ הירושלמי], והחידוש הוא שאף שביהמ"ק עדיין לא ייבנה היתר זמרה יחזור.

אך ניתן לומר כיוון אחר, פשוט יותר, שאין מחלוקת כלל וכלל בין הבבלי לירושלמי. והגמ' בגיטין והגמ' בסוטה מדברות על שני איסורים שונים: הגמ' בסוטה מדברת על איסור הזמרה מטעם צניעות, ואח"כ - רק אחרי שחרב ביהמ"ק - נוסף עוד

טעם לאיסור, והוא - משום החורבן, ולכן אף אם תחזור הסנהדרין ולא יהיה חשש לפריצות יהיה איסור הזמרה חל עד שייבנה ביהמ״ק. ואין ספק שלהסבר זה הלב נוטה.

אבל אם נתבונן נראה שגדולי פוסקינו - הרמב״ם ושו״ע - נוקטים במפורש שטעם האיסור הוא משום האבלות והחורבן.

כתב הרמב״ם (הלכות תעניות ה, יד):

> וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר, וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן ואסור לשמען **מפני החורבן**, ואפילו שירה בפה על היין אסורה, שנאמר (ישעיהו כד, ט) ״בשיר לא ישתו יין״, וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי ותשבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין.

והשו״ע (או״ח תקס, ג) כתב:

> וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם. הגה: ויש אומרים דווקא מי שרגיל בהם, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה. **ואסור לשומעם מפני החורבן**.

בביאור שיטות הראשונים בפרטי האיסור

הנה **רש״י** פירש על מה שכתבה הגמ׳ בגיטין ״זמרא מנא לן דאסור״, ״זמרא - לשורר בבתי משתאות״. ומדבריו יש ללמוד שהאיסור הוא דווקא על היין, ואין הבדל בין כלי לפה. והוסיפו על זה ה**תוס׳** (ד״ה זמרא) שכך גם משמע מקושיית הגמ׳ - ״ולישלח להו מדכתיב ׳בשיר לא ישתו יין...׳!״, שגם בכלי נגינה לא נאסר אלא במשתה, וכפשט הגמ׳ - שמהפסוק ״בשיר לא ישתו יין״ לא הייתי אוסר אלא בכלי נגינה (מדבר הלמד מעניינו), ובא הפסוק ״אל תשמח ישראל אל גיל כעמים״ לאסור גם שירה בפה, אבל כולם רק על היין נאסרו[12]. וכן הוא לשון המשנה

12 אך קשה לי מרש״י במסכת חגיגה (טו:), שמשמע שאפילו שירה בפה נאסרה גם שלא על היין, שכן שם אמרו בגמ׳ שזכות התורה לא הגנה על ׳אחֵר׳ משום ש״זמר יוני לא פסק **מפומיה**״, ופירש רש״י שם: ״והיה לו להניח בשביל חורבן הבית דכתיב ׳בשיר לא ישתו יין״, משמע שמפאת החורבן יש להימנע מכל שירה ולאו דווקא על היין, שהרי בגמ׳ שם לא הזכירו שהשירה היתה על היין. והשאלה קשה עד למאוד, שהרי מרש״י כאן (גיטין ז.) מובן ששירה בפה אסורה דווקא על היין! אך נראה לי לתרץ, שבנוסח הגמ׳ שאצלנו הגירסא ״לא פסק מפומיה״, אבל בכתבי יד הגרסא ״לא פסק מביתו״, וכך גם רש״י גורס בדיבור המתחיל, ואולי י״ל ש״מביתו״ היינו כלי נגינה ולא שירה בפה. וייתכן עוד שאפשר לי לתרץ מדברי המהרש״א, שהרי

בסוטה (מח.): "משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות, שנאמר: 'בשיר לא ישתו יין'", ומפורש שהאיסור דווקא על היין. ומוסיפים התוס' עוד, שראוי להחמיר לאסור גם בלי יין במי שרגיל בכך, באופן המובא בירושלמי (מגילה פ"ג, ה"ב) שראש הגולה היה ישן ומתעורר לקול הזמר, שמתענג ביותר (אולי נקט שראוי להחמיר מפני הראיה מן הירושלמי). וכן כותב הב"ח, שנראה מדברי התוס' שלמי שרגיל אסור אפי' בפה ואפי' בלא משתה.

בביאור שיטת הרמב"ם בפרטי האיסור

מדברי הרמב"ם שהובאו לעיל נראה ששירה בפה לא נאסרה אלא על היין, אבל בכלי נגינה אסור אפילו בלא משתה יין. וכן נראה מדבריו, שכל טעם האיסור הוא מטעם החורבן. אך אם נתבונן בתשובת הרמב"ם נראה דבר תמוה.

כתב הרמב"ם בתשובה (שו"ת הרמב"ם מהד' בלאו סי' רכד):

> ידוע שעצם הזמר והניגונים כולם אסורים, אפילו אין אומרים עליהם מלים כלל, לאומרם ז"ל (סוטה מח.): 'אודנא דשמעא זמרה תעקר'. וכבר באר התלמוד (גיטין ז.) שאין הבדל בין שמיעת הזמר או ניגון על מיתרים או השמעת הנעימות בלא מלים, אלא כל מה שמביא לידי שמחת הנפש והתרגשותה, הוא אסור, כמו שאמרו, וסמכו דבריהם אל איסור הנביא, שאמר (הושע ט, א) 'אל תשמח ישראל אל גיל כעמים'. וטעם זה הדבר ברור מאוד, לפי שכח תאוה זה צריך לכובשו ולמונעו ולמשוך ברסנו, ולא שיפעל ויחיה מתו, ואין משגיחים באחד היוצא מן הכלל שמעטים כמותו, אשר זה מביאו לידי שמירת הנפש ומהירות התפעלות להשגת מושכל או כניעה לדברים האלוהיים, לפי שדיני התורה לא נכתבו אלא לפי הרוב והרגיל, שדברו חכמים בהווה.

והדבר תמוה עד למאוד, ושתי תמיהות יש בדבר. אחת - שהרי בתשובה זו מפורש שאין האיסור מטעם החורבן כמו שכתב בהלכות תעניות, אלא הוא איסור בפני

המהרש"א שואל שם על רש"י, שאם הטעם משום החורבן - מה העניין בזמר יווני? הרי כל זמר אסור! ועוד צ"ע בכוונת פירוש רש"י, דהא אין לפרש שהיה זה לעונש על חטא זה דזמרה, דלא שייך לענוש שיעשה מין ורשע שהוא דבר התלוי בבחירת האדם, ואין זה מעניין שכר ועונש! אמנם המהרש"א מקשה על רש"י, אבל אולי י"ל שהחורבן אינו העניין העיקרי, אלא עיקר הבעיה שהזמר היה יווני, ולא מטעם החורבן, אבל גם היה נאה לת"ח זה לפרוש מפני החורבן וכידוע שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. וא"כ יש ליישב לגבינו שאפי' אם נגרוס "מפומיה", אין ללמוד מכאן שזה איסור לכו"ע, אלא מפני שהיה גדול בתורה ה' ציפה ממנו ליותר שלא יתיר לעצמו מה שלכולם מותר. אבל עם כל זה, נראה כי השאלה חזקה מכל תשובה.

עצמו. והשנייה - בעיקר האיסור, שהרי סבירא ליה לרמב״ם בתשובה שאפילו בפה אסור גם שלא על היין, ולא כדבריו בהלכות תעניות שרק בכלי אסור גם שלא על היין. וכן מפורש מהמשך התשובה, שכתב:

> ואליבא דאמת אסור לשמוע דבר טפשות, אפילו נאמר שלא בשירה, ואם מנגנים אותו על כלים - יש כאן שלשה איסורים: איסור שמיעת דבר טפשות ונבלות הפה, איסור שמיעת שירה, ר״ל זמרה בפומא, ואיסור שמיעת כלי מיתרים. ואם זה במקום שתיית יין, **יש איסור רביעי**.

משמע שהאיסור בפה הוא גם בלי יין, ועם יין זה רק תוספת איסור.

לקושיה הראשונה - מהו טעם האיסור לפי הרמב״ם - לצערי לא מצאתי התייחסות. אבל אולי י״ל כפי מה שהסברנו לעיל, שישנם שני טעמים שונים לאיסור זמרה, והם יוצאים משתי גמרות שונות, ושני הטעמים תקפים, ובתשובה הוא מזכיר את הטעם של הגמ׳ בסוטה, ובחיבור הוא מביא את הטעם שמובא בגמ׳ בגיטין.

יישוב דברי הרמב״ם מול ראיית הראשונים

כפי שכתבנו לעיל, מדברי רש״י[13] ותוס׳[14] מוכח שהאיסור על שירה בפה ובכלי חל רק על היין - ששומע את השיר בתוך משתה. וכן כתבו עוד כמה ראשונים (רא״ש ור״ן) ואחרונים. וראיה לשיטה זו, כפי שכתבו התוס׳, מקושיית הגמ׳ - ״ולישלח ליה מהכא ׳בשיר לא ישתו יין׳״, משמע שרק על היין אסור. ומכאן יש להקשות על הרמב״ם שאוסר בכלי נגינה אפילו בלא משתה יין.

בשו״ת אגרות משה (או״ח חלק א סימן קסו) כתב ליישב את הרמב״ם, שהרמב״ם

---

13 עד עתה התייחסנו לדברי רש״י שהוא כתוס׳, אלא שמרש״י אין לידע זה בבירור, דאפשר דפליג ומפרש ששני הפסקים איירו בבית משתה דווקא, אבל שלא בבית המשתה גם על היין מותר. ואף שלא הוזכר בקרא ד״אל תשמח ישראל אל גיל״ שתיית יין מפרש כן, משום שנכתב ״אל גיל כעמים״ שדרכם לשמוח בשירה בשתיית יין. אבל ודאי אפשר שלא פליג על תוס׳, וגם רש״י אוסר בזמרה דמנא בכל מקום. אך תוס׳ ברורה שיטתם ואין חולק, שהרי כן מובן מדבריהם, שלא העמידו ההיא דירושלמי ד׳ריש גלותא מתער ודמיך בזמרא׳, דהיינו בכלי שיר, אלמא דס״ל דאף בבהאי גוונא אין לאסור אלא בבית המשתה או ברגיל, ולא באקראי.

14 אמנם ישנם שסוברים אחרת בדעת התוס׳. לשון הגהת מרדכי ברייש גיטין: ״׳זמרא מנא לן דאסור׳ - מצאתי בתוספות, דהיינו במשתה בלא אכילה הוא דאסור, שזה דרך הנכרים, אבל במשתה של אכילה מותר״. ונראה לבאר טעמו של ההגהות לפי שבמשתה בלא אכילה יש שכרות והוללות, ובאים גם כן לידי קלות ראש ופריצות, אבל יין שבתוך המזון, אינו משכר. כמבואר בירושלמי (פסחים פרק י הלכה ו): ״יין של אחר המזון משכר, שבתוך המזון אינו משכר״.

מפרש אחרת את הגמ׳. שמהפסוק ״אל תשמח ישראל אל גיל כעמים״ ידעינן דהוא אסור אף בפה, לא בגלל שמהפסוק ״אל גיל״ משמע גם בפה וגם בכלי שיר יותר מאשר הפסוק ״בשיר לא ישתו יין״ (שמהפסוק ״בשיר״ משמע כלי לבד); אלא ש״בשיר״ משמע גם בפה כמו בכלי, ואולי סתם ״שיר״ יותר משמע שזה פה (וקצת ראיה לזה ממה שעיקר שירת הלוויים על הקרבן הוא בפה [כמפורש בסוכה נא.]). אבל מפרש הרמב״ם שמפסוק אחד היינו אוסרים רק זמרא דמנא - משום שהיא שמחה ותענוג ביותר, שהיה מסתבר שרק בזה אסרו חכמים ולא בזמרא דפומא, משום שיש לפרש לקולא באיסור דרבנן, אבל מכיוון שנכתב עוד פסוק דרשינן מהפסוק השני שאסור גם זמרא דפומא. והנה בפסוק ״אל תשמח ישראל אל גיל כעמים״ לא נאמר שהוא בבית משתה, ומפרש הרמב״ם שהוא בכל מקום, כפשט הפסוק, והפסוק ״בשיר לא ישתו יין״ הרי נאמר שהוא דווקא בבית משתה. ונמצא שעל האיסור דכל מקום נאמר רק פסוק אחד, שלכן יש להעמידו שהוא בזמרא דמנא, כמפורש בגמ׳, שמחד קרא היינו אוסרים רק זמרא דמנא. ובבית המשתה שנאמר עוד פסוק ״בשיר לא ישתו יין״ - אסור אף זמרא דפומא.

וזה הפירוש לקושיא על מר עוקבא - דלישלח להו מהפסוק ד״בשיר לא ישתו יין״, שפסוק זה נאמר במשנה דסוטה בטעם האיסור בבית משתאות, ומדוע אמר הפסוק ״אל תשמח ישראל אל גיל כעמים״? ותירץ, דאילולא הפסוק ״אל תשמח אל גיל״ והיה הפסוק ״בשיר לא ישתו״ רק פסוק יחידי, הו״א דרק זמרא דמנא אסור ורק בבית המשתאות, לכן הזכיר את הפסוק ״אל תשמח אל גיל״ שלא הוזכר במתני׳, שמזה ידעינן דזמרא דמנא אסור גם בכל מקום. א״כ למה נאמר ״בשיר לא ישתו יין״? דהא גם בלא שתייה אסור! - אלא ללמדנו שהוא בא לאסור בבית משתה אף זמרא דפומא. ומסתבר שכל השאלה היתה בזמרא דפומא, שהרי כיוון שידעו שזמרא אסור, שלמדו זאת ממשנה דסוטה - א״כ הרי מפורש שם גם הפסוק, ולמה שאלו ממר עוקבא מנלן? ודוחק לומר שהיו השואלים אנשים פשוטים שלא ידעו המשנה ומה שידעו איסור זמרא הוא ממה שראו מנהג העולם! אלא ודאי הכירו משנה זו, וממילא ידעו גם את הפסוק ״בשיר לא ישתו״, אבל שאלו מנלן דאסור גם בפומא? ועל זה השיב להם ממקרא ד״אל תשמח ישראל אל גיל״, דמזה ידעינן לאסור גם בכל מקום. אם כן קרא ד״בשיר לא ישתו״ בע״כ הוא לאסור בבית משתה גם בפומא. ובעצם היה לגמ׳ להקשות גם על השואלים - הא מתני׳ היא מקרא ד״בשיר לא ישתו״, אבל הקשתה על מר עוקבא משום דעליו ניחא לגמ׳ יותר להקשות, שוודאי ידע המשנה, אבל בעצם היא קושיא גם על השואלים, דמסתמא היו ג״כ ת״ח וידעו המשנה.

יישוב הסתירה בין משנה תורה לרמב"ם לבין תשובתו

הבאנו לעיל את הסתירה, שכתב הרמב"ם בתשובה שאפילו בפה אסור גם שלא על היין, שלא כדבריו בהלכות תעניות שבפה מותר שלא על היין. אכן כבר הטור העיר זאת (סי' תקס, ד), והביא גם את לשון הרמב"ם בחיבורו וגם את לשון הרמב"ם בתשובותיו.

וכתב הב"ח (שם) לפרש דברי הטור, שלא נתכוון לומר שהרמב"ם סותר את עצמו בזה מחיבורו לתשובתו, אלא שהתשובה היא ביאור למה שכתב בחיבורו, ובאמת אסור בפה אף שלא על היין, ומה שכתוב במקרא "בשיר לא ישתו יין" - לאו דווקא, אלא דאורחא דמילתא לשורר על היין, וכן מה שכתוב במשנה סוטה (מח.) "בטל השיר מבית המשתאות" - לאו דווקא, אלא אפילו בלא משתה אסור, דעיקר קפידא הוא משום השיר.

המעשה רוקח (הל' תעניות ה, יד) כתב בדעת הרמב"ם, דס"ל שאף בפה אסור אפי' שלא על היין, כמו שכתוב בתשובות, ומה שכתב בחיבור "ואפילו שירה בפה על היין אסורה" - ר"ל דהוה ס"ד שעל היין יש להתיר יותר, משום שכן דרך לשורר ולברך לחברים. ודבריו הם כדברי הב"ח ביתר חריפות.

ולכאורה יש לדקדק מדברי הרמב"ם שכתב "ואפילו שירה בפה על היין אסורה", שהיין הוא יותר גורם לאיסור, שהרי היכן מובן מדברי הרמב"ם שיין יותר גורם להיתר? ויש ליישב כך: בד"כ "אפילו" בא לומר אפי' זה שהוא קל הוא אסור, אבל השאלה היא איך קוראים את המשפט. כאן ברמב"ם צריך לקרוא הכול ביחד: אפי' שיר בפה ועל היין (שעליו יש להתיר יותר) - אסור, ולא אפי' שיר בפה (שזה קל) - על היין (שמוסיף חומרה) אסור. אבל עדיין נ"ל שזה לא כפשט הרמב"ם.

וכן סובר המהר"ל, שכתב בספרו נצח ישראל (פרק כג עמ' קיח) שבפה שגם שלא על היין אסור, ומה דתנן "בטל השיר מבית המשתאות" - לרבותא קאמר, שאפילו בשעת שתיית יין שדרך האדם לזמר - אפילו הכי אסור. וזה ממש כמעשה רוקח[15].

אבל דבריהם קשים להבנה, "שמדברי כל הראשונים הנ"ל מוכח שעל היין יש לאסור יותר, ואיך נעשה את הרמב"ם כחולק עליהם בסברא מן הקצה אל הקצה? והרמב"ם עצמו בתשובה כתב, שאם שומע קול דברים של טיפשות ונבלות הפה - אפילו בלא ניגון אסור. ואם יחובר אליו זמר - יש כאן שלושה איסורים: איסור שמיעת דברי טיפשות ונבלות הפה, ואיסור שמיעת הניגון, ר"ל זמרא דפומא,

15 ואפשר להכניס לסיעה זאת גם את רש"י חגיגה טו: שהזכרתיו לעיל בהערה 12.

ואיסור שמיעת כלי שיר, ואם הוא במקום ששותים יין יש איסור רביעי, וכמ״ש הכתוב (ישעיה ה, יא) 'והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם'. ע״כ. מוכח שהיין הוא להחמיר ולא להקל״[16].

הראיה לשיטה זו - הב״ח, המעשה רוקח והמהר״ל - ששירה בפה אסורה גם בלי יין, נלמדת מהגמרא בסוטה (מח.): ״אמר רב הונא: זמרא דנגדי (מושכי ספינות בחבל, שאינו אלא לזרום במלאכתם) ודבקרי (שמזמרים בשעה שחורשים, ואינו אלא לכוון את השוורים לתלמיהם, שהולכים לקול השיר שהוא ערב עליהם) - שרי. דגרדאי - אסור (שאינו אלא לשחוק). נמצא שנגינות האורגים, והוא הדין לשאר אומנים באומנותם, שאינו אלא לשמח לבבם - אסור, ואע״פ שאינו על היין, משום ״אל תשמח ישראל״ וכו'[17]. ולכאורה יהיה קשה מגמ' זו לתוס' ולרש״י וסיעתם, שסברו שאין איסור אפי' בכלי שיר אלא על היין.

ונראה לומר, שהם יפרשו את הגמרא כמו רבנו האי גאון בתשובות הגאונים (הרכבי סי' ס) שכתב:

> דהא דאמרינן בסוטה ״אמר רב הונא, זמרא דנגדי ובקרי שרי, דגרדאי אסור״ - היינו טעמא, משום שחקר רב הונא וראה שהזמר של מושכי הספינות ורועי בקר לא היו בהן דברי גידופים ולא דברים מכוערים, ויש בהן עזרה וסעד למושכי הספינות ולרועים, אבל הזמר של הגרדיים חקר וראה שהיו בו דברים מכוערים ודברי פריצות, ולכן אסרו.

ויש מי שכתב שלדעת הרמב״ם אף בכלי שיר אין לאסור אלא על היין, ומה שכתב הרמב״ם בסוף דבריו 'על היין' - קאי גם על תחלת דבריו דמיירי בכלי שיר, וזהו כשיטת רש״י ותוספות (רבי ישראל מאיר מזרחי בשו״ת פרי הארץ ח״א דף צב ע״ד). וכיוצא בזה צידד הכנסת הגדולה (או״ח תקס בד״ה ולכן). אבל זה נראה דחוק, שלא נראה כן מפשט מדברי הרמב״ם בחיבורו.

והשו״ע, הובאו דבריו לעיל, העתיק את לשון הרמב״ם בחיבורו ולא כמו שכתב בתשובות, משום שהשו״ע סובר שהחיבור עיקר כנגד תשובותיו[18].

---

16 ע״כ לשון יחוה דעת (א, מה) והעיר בכל זה בספר פרי האדמה ח״ג (דף כב סע״ב; מובא שם).

17 וכן כתבו המגן אברהם (תקס ס״ק ח) ועוד כמה אחרונים.

18 וכמו שכתב כיוצא בזה מרן הבית יוסף בחו״מ (סימן קי ס״ק יא) בשם הר״י בן הרא״ש, שאם הרא״ש סותר עצמו מפסקיו לתשובותיו - הפסקים עיקר (וע״ע בטור חו״מ ס״ס עב).

הרמב״ם הנ״ל סיים דבריו - ״שכבר נהגו כל ישראל לומר שירי הודאות ותשבחות לאל יתברך על היין״. כן כתב רבנו האי גאון בתשובה שהובאה בשו״ת הגאונים שהבאנו לעיל, ומכיוון שתשובה זו נפלאה עד מאוד, נביאה במלואה, זה לשונו:

> מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם וכל שכן בבית חתן וכלה, שמשמחין אותם בקולות של שמחה, ואומרים דברי שירות ותשבחות לפני הקב״ה, וזוכרים חסדיו עם ישראל מקדם, ומקוים גילוי מלכותו והבטחותיו הטובות, ובשורות נחמות שבישרו הנביאים את ישראל, ופיוטים הרבה, בקול נגינות, ואין אדם מישראל נמנע מכל אלה. וזמרא דאסר מר עוקבא - היינו נגינות של אהבת אדם לחבירו, ולשבח אדם נאה ביופיו, ולקלס גיבור בגבורתו, וכיוצא בזה, כגון שירים של ישמעאלים וכו׳.

ואכן כך כתבו רוב הראשונים: הרי״ף, הרא״ש, התוס׳, המגיד משנה ועוד. ונראה פשוט מדבריהם שמותר לכל צורך מצווה, ושמחת חתן וכלה לדוגמא בעלמא נקטו.

המגן אברהם (מובא במשנ״ב סימן תקס ס״ק יד) כותב דבר מפתיע: ״נ״ל דלא שרי אלא אותם השירים שנתקנו על הסעודה כגון בשבת, אבל פיוטים אחרים אסור״. וכך פסק גם קיצור שולחן ערוך (סי׳ קכו סעיף ג): ״וכן גזרו שלא לשמוע שום כלי שיר, ואפילו שיר בפה. ואין לשורר בסעודות אלא הזמירות שנתקנו כמו בשבת, אבל פיוטים אחרים אסור לשורר״.

ובשו״ת יחוה דעת (חלק א סימן מה) הביא מספר אשל אברהם תנינא (סימן תקס), שהעיר בזה על דברי המגן אברהם, וכתב שאין זה אלא רק ממידת חסידות, כי משורת ההלכה מותר לשורר שבחי השי״ת אפילו על היין, ולא אסרו שירה בפה אלא רק כשהוא בקלות ראש שלא בשבחי השי״ת.

מאחר שמאמר זה לא הגדרתיו כמאמר הלכתי, וזה גם מפאת חוסר היכולת במותניי להיכנס לפסקים והסתעפויותיהן בפוסקים ולנסות להכריע, על כל פנים כתבתי את הכיוון שנראה שיוביל לפסק. נראה שהמקלים היום מול כל החומרות שראינו לעיל סמכו על מה שכתבו הטור והרמ״א, שלא גזרו אלא רק במשתה או במי שרגיל בכך, כדרך המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר. גם יש שאומרים שאינם עושים לשם שמחה אלא לשם לימוד חכמת הניגון. ועל כל פנים בימי הספירה ובין המצרים יש לאסור מטעם אבלות.

ונ״ל מקור נוסף לקולא, והוא - מה שמביאה הגמ׳ במסכת בבא בתרא (ס:), שהיו שרצו מחמת צער החורבן שלא לאכול בשר כלל, ולפרוש לחלוטין משתיית יין, כיוון שאלו מזכירים את הנעשה במקדש, עד שנטפל להם רבי יהושע ואמר להם: להתאבל יותר מדאי אי אפשר - שאין גוזרים גזירה על הצבור אא״כ רוב צבור יכולים לעמוד בה, שהרי לגזירה זו אין סוף, שא״כ גם לחם לא יאכלו וכו׳. ומכאן הגיעו לכך שהגזירה שנגזרה היתה: ״סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט... עושה אדם כל צורכי סעודה ומשייר בה דבר מועט...״. ומעין זה אף אנו נאמר: שלא לזמר כלל אי אפשר. אלא כיוון שבמקדש שרו הלויים בעת הקרבת הקורבנות, נבטל שירה מן המשתה בלבד, כיוון שהרמב״ם (הלכות כלי המקדש ג, ג) פסק שעיקר השירה שבמקדש הייתה בפה, על כן אסר בחיבורו לשורר בפה דווקא על היין, ומה שאסר כלי זמר אף שלא על היין - אולי זה מחמת שזהו תענוג גדול, וכדברי התוס׳.

על פי זה, ייתכן שניתן לתרץ גם את הסתירה בין דברי הרמב״ם בחיבורו לדבריו בתשובה, שבתשובה הוא עונה למי שנהנה ביותר בשירה, שאז אסור גם בשירה בלי יין, ובחיבור הוא פסק לכלל הציבור, שמסתמא נהנה הנאה מרובה רק בליווי כלי שיר.

יש עוד צד להקל, אם הטעם הוא גם על אובדן הארץ והיציאה לגלות, כפי שהזכרנו לעיל בתחילת המאמר - אז בימינו יש להקל אחרי קום המדינה, ונחלש טעם האיסור מאוד, שכן כולם יכולים לשוב לארץ, ואכן רבים כבר שבו מן הגולה והרי ישראל נתנו פרים, ואין לך קץ מגולה מזה[19] (עיין תחומין יג, במאמרו של הרב שמואל דוד).

במאמר זה השתדלנו לעיין בשרשי האיסור. בידוע שלא נגענו בכל הנקודות שבסוגיה זו, כגון - מה הדין בירושלים וכמה כלים, ומה הדין בשמיעה דרך אוזניות וכו׳. על כל הנקודות הללו הרבו הפוסקים לכתוב.

ובע״ה שנזכה שיבנה בית תפארתנו מהרה, ותחזור הסנהדרין למקומה ולתוקפה, מתוך התעלות של כל עם ישראל לדרגה הנכספת - דרגת הנבואה.

---

19 ״ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל לו, ח) ׳ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל׳ וגו׳״ (סנהדרין צח.).